

2300 033

UB Braunschweig

84

2300-033-3

DE
VITA RVSTICA RVSTICAE
QVE REI SCRIPTIS

ECCLESIARVM PASTORIBVS RVRE DEGENTIBVS
COMMENDANDIS.

SIMVL
LIBER RARIOR
THEATRVM AGRICVLTVRAE
AVCTORE
DV PRADEL
RECENSETVR.

AD
VIRVM REVERENDVM
CONR· DITER· FRANC·
LEHMANN,
PASTOREM LENTHENENSEM
CVM
NVPTIAS GVELPHERBYTI
CELEBRARET

D' XXVIII' IAN' MDCCLXI'

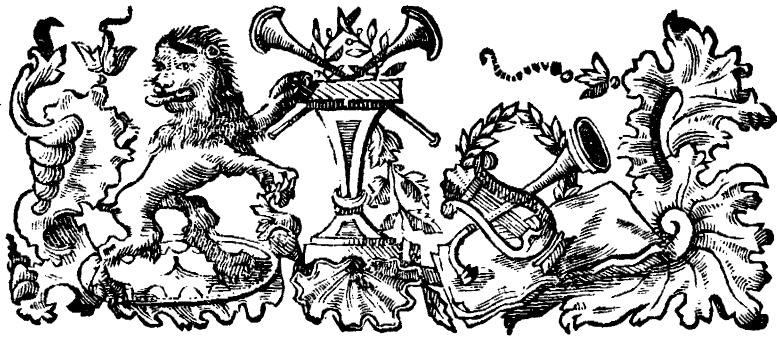
SCRIPSIT
IOANNES FRIDERICVS TŮNZEL.

BRVNSVIGAE,
EX OFFICINA ORPHANATROPHEI.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

Rei rusticae atque familiaris studium eo magis semper probatum, commendatumque fuit, quanto maiorem ceteris artibus utilitatem jucunditatemque generi adfert humano. Ab antiquissimis temporibus pleraeque terrarum gentes paullo cultiores in deliciis hancce artem habuere, quae viam demonstrat vitae hujus subsidia prudenter acquirendi, caute tuendi riteque dispensandi. Statim post litterarum incunabula reperies scriptis rei familiaris curam illustrantes, quos deinde ad nostra usque tempora innumerabilis secuta cohors, qui studii hujus usum longissime patentem commendant. Nulla reliquarum artium,

IV.

ut verum fateamur, universo hominum generi magis est salutaris, nec ulla praeter artem rusticam vitae humanae necessitatem, delectationem voluptatemque magis explere potest. Quamobrem primi rei rusticae magistri inter Deos relati ab illis, qui

*Contenti cibus nullo cogente creatis
Arbutos foetus, montanaque fraga legebant,
Cornaque et in duris haerentia mora rubetis,
Et quae deciderant patula Jovis arbore glandes.*

Apud veteres, Romanos imprimis, omnis huic studio stetit honos; Summi enim viri, clarissimi que homines ad gubernacula reipublicae sedentes in agris quoque colendis aliquantum operae consume-
bant. Sic Atilii Serrani, quem ferentem missi a Senatu invenie-
bant, manus rustico opere attritae ingentes hostium copias pessum-
dederunt; quaeque modo, ut Plinius ait, arantium boum jugum
rexerant, triumphalis currus habenas retinuerunt, nec fuit iis ru-
bori, eburneo scipione deposito, agrestem stivam aratri repetere.

Nulla vitae conditio majoribus umquam fuit exornata laudibus
quam vita rustica. Hanc proximam et quasi consanguineam sapien-
tiae putarunt. Aptior enim ad eam animus, ubi is liberior et ma-
gis sui juris. In urbe tumultus, turbae, clamores nos circumstre-
punt, tot rebus inanibus frigidisque officiis tempus consumimus,
ut mirum sit, quam singulis diebus temporis ratio aut constet aut con-
stare videatur, pluribus junctisque non constet. Contra animus,
rustico illo carcere liberatus, ubi prata, flumina, campos, silvas pa-
tensque

tensque coelum adspicit, rerum naturalium contemplatione ad studia dulcissimo impetu trahitur, uti equum generosum liber et apertus circus ad cursum magis incitat. Quae denique vita iucundior, beatiorque esse potest quam illorum qui agris colendis dant operam?

*Non alia magis est libera et vitio carnis
Ritusque melius vita quae priscos colat,
Quam quae relictis moenibus campos amat.
Non illum avarae mentis inflammat furor,
Non aura populi, et vulgus infidum bonis,
Non pestilens invidia, non fragilis favor,
Non ille regno servit, aut regno imminet,
Spei metusque liber.*

Quodsi Sapienti quoque licitum sit opes quaerere, quibus vitam tueri atque ornare possit, omnium rerum copia ad illum redundabit, qui in curanda diligenter re familiari operam collocat. Nec pudeat illum harum divitiarum huiusque lucri, quo nihil est sincerius, nihil decentius, nihil homine ingenuo dignius. Notissima sunt, quae de Furio Cresino narrantur. Hic cum ex parvo admodum agello largiores fructus perciperet, quam ex amplissimis alii, in magnam vicinorum invidiam incurrit, ceu fruges alienas incantationibus beneficiisque pelliceret. Quamobrem die dicta damnationem metuens omnia instrumenta rustica in forum attulit, ferramenta egregie facta, graves ligones, vomeres ponderosos; adductis simul bobus saturis, filiaque membris valida, bene curata ac vestita. Tunc responsurus: Beneficia mea, Quirites, inquit, haec sunt; nec possum vobis ostendere aut in forum adducere lucubrationes meas,

VI.

vigiliasque et fudores. Discessit omnium sententiis absolutus, et agrorum cultura rem egregie auxit.

Artes magicas, aniles utpote fabulas, herbasque venenosas merito explodunt, quos agricultura, foecundissimo cornu rerum abundantiam effundens, dotibus suis ditat. Quamquam hocce rerum rusticarum studium omnis fuerit aevi, nullo tempore tamen magis floruit, quam seculo nostro, ad cujus felicitatem maxime meritoque referendum, quod Summi Principes hanc utilissimam artem fovere, tueri atque ornare haud dedignentur. Ad illam augendam excolendamque docti homines praemiis et honoribus invitantur. Proferunt se atque ostentant in spatiosissimo hoc campo multorum ingenia; Ast, nondum omnia post tam multos tamque varios conatus exhausta sunt. Fatendum tamen miranda artem Oeconomicae incrementa nostris diebus cepisse. Veteres in rerum naturalium explicatione solidis ac genuinis destituti principiis saepissime nubem pro Junone amplexabantur, Aristotelis aliorumque somnia sanctissime reverentes. Hodie in Physicis scientiis non amplius auctoritate, sed ipsa experientia firmissimis argumentis comprobata uti fas est. Summorum virorum studio maior veritatis et ordinis lux in historiam naturalem penetravit, quam recte *alterum oculum* artis oeconomicae appelles, *alterum* vero scientiam Physicam. Hac via si procedamus dubium non est quin rerum rusticarum cognitio ad summum culmen evehatur. Pergant modo, ut ceperunt, eruditi in perscrutandis, examinandis cumque aliis communicandis naturae secretis. Plurimum incrementi studium nostrum ab illis sperare debet, qui vitam ruri transigunt, quique naturam ipsam in opere fingendo

VII.

figendo manu quasi prensare possunt. Ecquis naturae abdita melius indagare possit, quam Ecclesiarum pastores in agro degentes? Nec desunt sacri hujus ordinis viri, qui artem oeconomicam, non neglecta animarum cura, utilissimis scriptis condecorarunt, non indignum aut alienum putantes, sicuti aeternae hominum saluti prospicere, ita felicitatem hujus vitae promovere. In nostris quoque regionibus, quod omnino gratulandum, Ecclesiarum Pastorum in agro commorantium non sunt pauci, qui rei oeconomicae excolendae operam impendunt, quique litterario apparatu eleganter instructi non sine fructu tam recentiores quam veteres rei rusticae scriptores evolvunt. Non enim omne tempus sacro obeundo muneri impertiri possunt; quiete et otio opus est, quo animum gratissimarum utilissimarumque rerum lectione reficiant. Quid autem jucundius, quam rei rusticae Scripta Graeca et Romana, non minori judicio quam ingenio longoque rerum usu elaborata, diligenter perlegere? Equidem facile concedam, non omnia, quae apud veteres deprehendimus, nobis convenire. Regiones quam maxime inter se differunt; alio utimur aëre et sub alio quasi sole vivimus, nec eadem agrorum ubique est natura. Interea veterum praecepta, si non omnia, attamen multa multum nobis utilitatis praestare possunt. Adhibenda sunt nostri temporis nostrarumque regionum Scriptores, de quibus deinceps, nunc pauca de veteribus dicam.

Scriptores rusticos *Aegyptii* antiquissimis iam temporibus habuere, quorum monumenta ad nos non sunt delata. *Mago*, imperator *Carthaginensis*, vir belli domique clarus, septemdecim libros de agricultura lingua Punica conscripsit, quos *Dionysius Vticensis* latino sermone donaverat, quorum labores pari temporis injuria periere.

Hesiodus

Hesiodus Ascreus primus Graecorum carmine epico de agricultura scripsit. Poëtae quidem ab initio falsis de Deo opinionibus locum dedere, attamen negari non potest, quin multarum utilissimarumque rerum veritates docuerint. Mendacia, (*) inquit *Hesiodus*, multa veris similia dicere, nec minus, quando voluerimus, vera loqui possumus. Inter scripta hujus Poëtae *ἔργα καὶ ἡμέραι* Opera et Dies exstant. Dierum denominatione Poëta innuit praecepta de diebus homini oeconomio observandis. *Ἔργον* seu Opus antiquis plerumque nihil aliud est quam agricultura ipsa operaeque rura colentium. Duplicem scopum sibi proposuerat *Hesiodus* in hoc Poëmate. Primum ut agri colendi rationem traderet, deinde ut fratrem suum a voluptatibus et otio avocaret. Nihil hoc carmine celebrius apud veteres, adeo ut pueris in scholis ediscendum daretur.

Xenophontis *οἰκονομικὸς λόγος* s. liber oeconomicus adhuc superest, quem Cicero in juventute in latinum sermonem transtulerat, cujus versionis fragmenta in libro ejus de senectute exstant. Dictione *Xenophon* usus est melle dulciori, ita ut *Musa* atque *apis Attica* dictus fuerit.

Aristoteles *οἰκονομικὸν* librum unum nobis reliquit. Circumferuntur quidem hodie duo ejusdem argumenti libri sub *Aristotelis* nomine, sed posterior non ex eodem fonte profluxit, praeceptis enim et exemplis abundat, quomodo Tyranni cives expilare possint, a qua foedissima doctrina *Aristoteles* sane abhorruisset. Locum hic meretur

(*) Ἰδμεν ψευδεᾶ πολλὰ λέγειν ἔτυμοισιν ὅμοια;
Ἰδμεν δ' αὖτ' ἐθλωμεν ἀληθεᾶ μυθήσασθαι.

Hesiodi Theog. v. 27.

meretur historia ejus animalium, *περι ζων ιζηριας βιβλια ι*, opus immensi laboris, ad quod perficiendum duorum Regum gratia usus est. Alexander M. miri flagrans cupidine animalium naturas discendi, tam in Asia quam in Graecia omnibus, qui vivaria, armenta, alvearia, piscinas, aviaria curabant, praecepit ne quid usquam gentium a Philosopho ignoraretur; Octingenta praeterea talenta ad reliquos sumtus faciendos dedit, quapropter haec animalium descriptio *πολυταλαντος πραγματεια* a nonnullis vocata.

Constantini Porphyrogeniti jussu et auspiciis *Geoponicorum* libri XX. collecti sunt. Hic Imperator omne genus doctrinae felicissime instauravit, nec agriculturae studium abjectum esse voluit. Varias hujus libri editiones omitto, sed nitidissimam illam, quae singulari studio Petri Needhami Cantabrigiae prodiit, praeterire non possum.

Praecipuos tantum Graecorum autores, qui de rebus rusticis scripsere, inpraesentiarum nomino, omittens illos qui vel metrica vel soluta oratione de piscibus avibusque aliquid litteris consignarunt; quorum aliquot opera si quis cupiat inspicere *Rigaltium* adeat, qui accipitrariae et venatoriae rei Scriptores ex Bibliotheca Regis Galliae edidit.

Venio ad Romanos rei rusticae Scriptores. *Porcius Cato, Priscus* vel *Major* appellatus ob pronepotem *Catonem Uticensem*, qui *Minor* audit, diu ante C. N. de re rustica scripsit. Ex variis varii argumenti voluminibus, quae Cato composuerat, nihil superest praeter librum de re rustica. Hic in magno semper honore apud Romanos fuit, quod vel ex unico Plinii loco liquet: Catonum ille primus trium-

pho et censura super cetera insignis, magis tamen etiamnum claritate litterarum praeceptisque omnium rerum expetendarum datis generi Romano, - - - optimus ac sine aemulo agricola.

Sermo ejus fecundum Plutarchum, (*) lepidus simul est et gravis, jucundus et fulminans, facetus et austerus, sententiosus et acris. Fulvius Vrsinus animadversiones ad Catonem, Varronem atque Columellam edidit, quibus Calendarium rusticum Farnesianum, et veteres inscriptiones fratrum arvalium adjunxit.

M. Terentius Varro, vir doctissimus, Ciceronis et aliorum tunc temporis doctissimorum hominum familiaris, libros III. de re rustica reliquit, quos ad Fundaniam uxorem octoginta natus annos scripsit, ut ipse in limine operis fatetur. Properandum, inquit, mihi est, quod, ut dicitur, si homo est bulla, eo magis senex. Annus enim octogesima admonet me ut sarcinas colligam antequam proficiscar e vita.

L. Columella, Gaditanus, floruit sub Claudio Imperat. vir eruditissimus et Baeticae provinciae diligentissimus agricola. Illabitur, quod nonnumquam vitio vertendum, eloquentia et facundia sua in diversas agriculturae species. Libros XII. de re rustica composuit, quorum decimus de cultu hortorum carmine Epico scriptus Virgilii Georgica supplet; reliquos libros soluta oratione confecit, expetente hoc Claudio Augustali adolescente.

Palladius non diu post Apulejum, temporibus Antonini P. ac DD. Fratrum florentem, libros XIV. de re rustica non ineleganter scriptos

(*) Εὐχαρις αἶμα καὶ δεινὸς, ἥδους καὶ καταπληκτικὸς, φιλοσκαμμῶν καὶ ἀνστηρ, ἀποφθηνματικὸς καὶ ἀγωνιστικὸς.

scriptos reliquit, quorum primus diversa agriculturae praecepta comprehendit, secundus ad decimum tertium usque singulorum mensium operas explicat, ultimus versibus Elegiacis de insitione tractat. Priores XIII. libri, ut ipse inquit :

Nec stricti numeris, nec Apollinis amne fluentes.

Virgilii Georgica notissima sunt et ubivis obvia. *Columellam* de hortorum cultura, quam *Virgilius* omiserat, carmen epicum composuisse paullo ante dictum est. In eadem materia inter recentiores ingenii vires exercuerunt *Renatus Rapinus*, libris IV. hortorum, et *Jac. Vanierius* in praedio rustico.

Non erit a scopo nostro alienum si *Plinium Majorem* iis, qui rei domesticae doctrinam scriptis ornarunt, adjungam. Floruit *Vespasiano Imperatore*, et tanta animi alacritate rerum naturalium causas perscrutatus est, ut hujus argumenti libros dies noctesque manu versaret, ipsumque ipsi noscendi studium exitio esset. *Vesuvius* enim, cujus miracula propius inspicere volebat, causa mortis fuit. *Historia* ejus *naturalis* opus est diffusum, eruditum, nec minus varium quam ipsa natura, ad quam conficiendam ultra bis mille volumina tam Graecorum quam Romanorum Scriptorum adhibuit. *Naevis* quidem non paucis laborat, et vel sexcentis in locis hallucinatur, quod tamen illi haut omnino tribuendum sed amanuensium potius ignorantiae, quorum opera in excerptis aliorum libris utebatur. (*)

(*) *Aequissimum Marvillius* judicium tulit de hoc opere *Pliniano*: L'histoire Naturelle de *Pline*, dit-il, est un edifice d'une parfaitement belle structure, mais dont les dedans ne sont pas toujours assez bien meublés pour de si beaux dehors. Le dessein en est magnifique; les

XII.

Hæc de antiquis rei rusticæ Scriptoribus sufficiant, ex quibus Lectorum quilibet prudens ea haurire potest, quæ terris nostris congrua putabit.

Vila Cremonensis hoc loco omitti non debet. Vixit Seculo XV. et XVI. plurimum ingenii et doctrinæ gloria excellens. Primus omnium de *Bombycibus* scripsit tunc temporis minus in Europa cognitis.

*Il tinee in silvis multis volventibus annis
Gentibus ignotum vixit genus; aurea frustra
Edabant opera umbræ pendentia ramis.
Nam pluviae, lateque immites omnia venti
Vastabant, tenui nec honos nec gloria filo
Vila erat.*

Seres, populus Asiae, a quibus serica fila nomen acceperunt, multis ante seculis bombycum curam habuere. Apud Indos et Seres, secundum Servium, sunt quidam in arboribus vermes, qui bombyces appellantur, qui araneorum more tenuissima fila ducunt. Glomera ista, quibus bombyces fila sua includunt, Romam deportantur. Vnde geminus, ait Plinius, feminis nostris labor, redordiendo fila rursusque texendi; tam multiplici opere, tam longinquo orbe

les préfaces qui en font les entrées sont très justes; la morale qui en est le solide est admirable, et il y a des ornemens qu'on ne sauroit payer. Telle est la description du rosignol dans son dixieme livre. C'est dommage que ce grand homme se soit trop appuyé sur des Ecrivains peu sûrs, et que ne choisissant pas assez ses lectures il n'a pas été lui même toujours fidele à traduire les témoignages qu'il en a tirés.

XIII.

orbe petitur, ut in publico matrona transluceat. Saeculo P. C. N. Sexto ingens, Procopio teste, serici copia, per totam Europam fieri coepit, cum eodem tempore duo monachi vermiculorum semen, hoc est ova, ex *Serinda* Indiae urbe ad Justinianum Imperatorem attulerint. Ad Poetam nostram revertor, qui mira arte et suavitate omnia, quae ad bombycum indolem, curam, nutrimenta et opera spectant, prosequitur. Quid pulcrius, quid concinnius, quid nativum leporem magis spirat, quam haec descriptio, ubi futura bombycum gens ad lanificia sese accingit :

*Tum demum tabulis passim sarmenta relictis
Complerunt omnes, perque atria virgea laetae
Exercentur, et effundunt quaesita per accum
Stamina ditis opes uteri. - - -
Mille legunt releguntque vias, atque orbibus orbes
Agglomerant : coeco donec se carcere claudunt
Sponte sua.*

Hodie non indigemus scriptis, quae hanc oeconomices partem illustrent. Palmam reliquis praeripit liber Gallica scriptus lingua, (*Traité des meuriers &c.*) jussu regis in omnes Galliae provincias missus, cujus versionem habemus. (*Abhandlung von den Maulbeerbäumen, Seidenwürmern und Seiden-spinnen, nebst dem Seidenbau in Berlin und der Churmark Brandenburg.*) Rem bombycinam in nostris quoque regionibus feliciter succedere experientia satis commonstrat. Multis in locis inferioris Saxoniae florent horti et agri moris confiti, quibus innumerabiles bombycum gentes alunt. Urbs *Regioluttera* in ~~ducata~~ *Brunsvicensi*, uti aliis naturae dotibus, ita hoc plures urbes ante-

XIV.

cellit, quod ibidem mororum silvae frondent, fervente bombycum opere, non ad oculorum tantummodo delectationem, sed, quod usus jamjam comprobavit, ad civium salutem. Etenim res bombycina rite et diligenter culta divitiarum fons est perennis. In quibusdam Hispaniae provinciis e. g. in *Andalusia, Grenada, Murcia, et Valentia* nobilissimarum gentium opes, laute splendideque viventium, ex sola rei sericae cultura proveniunt. Digna sane res est, quae apud nos magis exerceatur, nec Ecclesiarum pastore ruri commorante indignum, si laboriosas bombycum familias hospitio excipiat, qui, quantum in vita sua brevissima quidem admirationis atque delectamenti adferunt, tantum ipsi divitiarum post mortem jure quasi hereditario relinquent. Omnem hujus rei curam uxores virginesque honestissime suscipere possunt. Quae quanto gaudio adficientur, quando gratissimo suo labore, utilissimaque opera

pendula ramis

Omnibus haeserunt varii glomeramina fli :

Qualiter autumnii primo cum frigore in hortis

Arboribus pendent haut uno poma colore.

Propero ad id, cujus fidem in rubro dedi, exsolvendum, et pauca de libro isto rariori adjiciam, quem de *Serres du Pradel* Gallico idiomate conscripsit, cuique titulum imposuit: *Le Theatre d'agriculture et menage des champs.*

Vivebat autor tempore *Henrici III. et IV. Galliae* regum; Artem medicam magna cum laude exercuit, multum operae rebus Physicis et Chemicis impendens. Exorto bello civili, cujus undis ne immergeretur, vitae genus integerrimum tutissimumque delecturus agros petebat, ubi se totum rei rusticae studio consecravit: Nec illos, ut
ajunt,

ajunt, manibus ad hanc vitae conditionem accessit; quippe Physicis et Chemicis scientiis veterumque rei rusticae scriptorum cognitione instructissimus. Tandem multis post annis longa rerum experientia edoctus *Theatrum agriculturae* conficiendo manus admovit. Hunc librum Vir Doctissimus, (cujus merita in rem litterariam et oeconomicae fatis nota, quemque ob ingenii et animi dotes aeternum veneror ac diligo) ex Gallia redux ad nos adtulit, mecumque amicissime communicavit. Nititur hujus libri praestantia atque utilitas tum propria indole, tum acutissimorum in hac re virorum judicio, qui ad communem rei rusticae felicitatem nihil magis cupiunt, quam ut ab omnibus, qui agriculturae student, sedulo legatur. Optandum imprimis ut utilissimam quamvis optimamque *hujus Theatri* materiam vir doctus rei rusticae gnarus eligat, totumque librum in compendium redactum Germanicis agricolis legendum tradat. Totum opus in octo libros est divisum, quorum I. agit de *agrorum indole ac natura*, II. de *frumentis et leguminibus*, III. de *vineis colendis*, IV. de *pratis et pascuis atque de re pecuaria*, V. de *pecore volatili, de apibus et alveariis, de bombycibus, de moris horumque arborum cortice ad funes telamque varii generis conficiendam aptissimo*, VI. de *hortis, de re herbaria et arboribus, de agris croco, lino et cannabi convenientibus*, VII. de *aqua, et et de lignorum copia*, VIII. de *alimentorum abundantia; de eduliorum potulentorumque conservatione; de salutis remediis hominibus atque pecori procurandae, de rei venatoriae generibus*.

De omnibus solide et luculenter differit, et omnino exhaustisse videtur:

Quid faciat lactas segetes, quo fidere terram

Vertere - - ulmisque adjungere vites

Conveniat, quae cura boum, qui cultus habendo

Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis.

Ad recentiores rei oeconomicae Scriptores venio, quorum tanta multitudo exstat, ut singulos nominare non ausim. Nec refert
quam

quam magna sed quam bona sit librorum supellex. *Linnaei* Operibus ob rationes supra allegatas rei rusticae cultor carere nequit, iis praecipue, quae ad Historiam Naturalem spectant. Commendandum itaque 1) ejus *Systema Naturae* per regna tria nat. Duo regna prodire, tertium minerale sc. adhuc desideratur. 2) Ejusdem *Genera Plantarum*, 3) *Species Plantarum*, 4) *Amoenitates Academicæ*, 5) *Fauna Suecica*, 6) *Philosophia Botanica*. In scientia physica legendus *Loewenhook* et *Nicuventyt*, quibus Celeberr. a *Segner* adjungendus. Addantur: *Abhandlungen der Schwedischen Academie*; *Selecta Oeconomica Wirtembergica*. *Physicalische Belustigungen*. *Leipziger Oeconomische Sammlungen*. *Hamburgisches Magazin*. *Journal Oeconomique*. *Ray* Gloria Dei in creaturis. *Kleinii* opera de piscibus, avibus etc. *Du Hamel* *Physique des arbres*, ubi autor solidam vegetationis theoriam proponit. Ejusdem *Culture de la terra*, prima pars hujus libri Germanice jam exstat. Vsum quoque praestant Lexica oeconomica, quae *Müller*, *Savary*, *Chaumel*, *Zinck* scripsere.

TV fane, CARISSIME LEHMANN, ad hoc studium excolendum aculeis non eges. A puero enim miro historiae naturalis, artis physicae et oeconomicae desiderio flagraisti. Noti TIBI sunt tam veterum quam recentiorum fontes, ex quibus omnia artis rusticae praecepta hausisti, quae in futurum usu corroborare potes. Abis enim (nec TIBI bonum, quo ipse careo, invideo) abis in felices agros, et Tecum ducis SCHAEFERIAM TVAM, quae hodie matrimonio TIBI jungitur, virginem formae, ingenii et animi dotibus commendatissimam, cujus dulce consortium et suavissimus sermo solitudinem istam reddet amoenissimam. Nihil restat, quam ut perpetuum sit hoc Divinum donum. Quod si piis candidisque votis impetrari potest, meis certissime impetrabis. Beata rura, beatiora quae vos incoletis. Vale, et nostrae amicitiae sis memor!

